

УДК 930.1(73+729.1)“195/197”

К. А. Касаткіна

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ДОСЛІДЖЕНЬ ПОЛІТИКИ США ЩОДО КУБИ КІНЦЯ 1950–1970-х рр. У РАДЯНСЬКІЙ ТА ПОСТРАДЯНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

У статті здійснено огляд основних напрямків радянської, української та російської історіографії в дослідженні американсько-кубинських відносин кінця 1950-х – 1970-х рр. Дано загальну характеристику роботам радянських істориків. Виділено фактори, що вплинули на становлення пострадянської історіографії та аналізується її сучасний стан.

Ключові слова: США, Куба, зовнішня політика, американсько-кубинські відносини, історіографія.

Вивчення зовнішньої політики США щодо Куби кінця 1950–1970-х рр. привертало і продовжує привертати увагу дослідників. Особливу зацікавленість викликають теми Кубинської революції 1959 р. і Карибської кризи 1962 р., які стали багато в чому традиційними для світової науки. Підтвердженням тому є численні дослідження історичної, політологічної, соціологічної і навіть культурологічної спрямованості, які почали з'являтися практично одразу після означених подій. Багато в чому це обумовлено винятковим характером американсько-кубинських відносин. Їхня історія – це унікальний приклад суперечливого і затяжного конфлікту другої половини ХХ – початку ХХІ ст. Більш ніж півстоліття Куба спричиняла не тільки визначальний вплив на формування латиноамериканської політики Сполучених Штатів, а й грала одну з ключових ролей у конфронтаційному протистоянні Сходу і Заходу.

Чергову хвилю інтересу світової спільноти до історії американсько-кубинських відносин викликала заява президент США Б. Обами і лідера Куби Р. Кастро від 17 грудня 2014 р. про намір нормалізувати відносини між двома країнами. Однак вирішення американсько-кубинського конфлікту і побудова взаємин нового рівня між США і Кубою неможливе без аналізу історичних коренів цього протистояння, передумови якого виникли понад півстоліття тому після перемоги Кубинської революції і драматичних подій жовтня 1962 р.

Метою дослідження в рамках даної публікації є аналіз основних напрямків радянської та пострадянської історіографії у вивченні американсько-кубинських відносин кінця 1950-х – 1970-х рр. Критичний аналіз робіт, присвячених дослідженню політики США щодо Куби в означений період, дозволить намітити коло питань, які потребують більш глибокого і всебічного вивчення.

Огляд наукових досліджень з даної проблематики, систематизований у даній статті, будувався на основі хронологічного (радянська і пострадянська історіографія), регіонального (українська і російська) та проблемного принципів. Для розгляду були взяті переважно дисертаційні роботи радянських та пострадянських істориків. Це надало змогу простежити наявність певної спадкоємності у вивченні тих чи інших найбільш актуальних питань, що розглядалися у контексті аналізу політики США щодо Куби означеного періоду. Окрім того, дисертаційні дослідження дозволяють виявити наявність основних наукових центрів, які спеціалізувалися на розгляді кубинської політики США.

Виходячи з хронологічного принципу, слід звернутися, у першу чергу, до радянської історіографії 1960-х – середини 1980-х рр., коли історична наука була невід'ємною складовою ідеологічної боротьби і слугувала політичним інтересам радянської влади, забезпечувала її потреби в ідеологічному обґрунтуванні та інтерпретаціях тих чи інших політичних чи історичних подій. Роботи даного періоду характеризувалися, в основному, зайвою політизованістю і суб'єктивізмом в оцінці американсько-кубинських відносин. Основні підходи до їх вивчення формувалися у світлі кон'юнктурних міркувань Холодної війни, спираючись виключно на ті документи, в яких знаходила підтвердження офіційна позиція влади. Слабкою стороною подібних досліджень було обмежене коло джерел і відсутність співпраці між радянськими та американськими вченими у вивченні означеної теми.

Одним з основних напрямків у дослідженні зовнішньої політики США кінця 1950-х – 1970-х рр. виступала проблематика Кубинської революції 1959 р. Вона стала основоположною у дослідженнях Б. Мерина [1], В. Чеказова [2], І. Лопушинського [3]. Особливий інтерес являє робота Ю. Ємельянова “Політика США щодо Куби у 1959–1976 рр.” [4]. Незважаючи на ідеологічні кліше, автор докладно розглянув витоки антикубинського курсу США, аналізував дії Вашингтона під час Карибської кризи 1962 р. та економічні аспекти політики блокади Куби. Привертає увагу дослідження В. Борисова “Проблеми нормалізації відносин між Сполученими Штатами та Республікою Куба в 70-і рр.” [5].

Автор провів глибокий аналіз вузлових проблем кубинсько-американських відносин, відзначав еволюційність кубинської політики США у 1970-і рр. Особливу увагу приділено питанню економічної блокади Куби і ролі військово-морської бази Сполучених Штатів у Гуантанамо. Питання ядерної безпеки розглядалися в роботі М. Шелепіна “Проблема запобігання розповсюдженню ядерної зброї і створення без'ядерної зони в Латинській Америці: 1962–1982 рр.” [6].

Окремим блоком виступають дослідження, що стосуються загальних питань політики Сполучених Штатів у латиноамериканському регіоні. Серед таких робіт слід відзначити дослідження Ю. Елютіна [7], В. Ніколаєнко [8], Ц. Ночева [9], С. Галаки [10]. У них розглядалися основні закономірності розвитку

зовнішньої політики США, розкривалася сутність стратегічних концепцій Вашингтону, характеризувалися загальні принципи побудови взаємин із Кубою. Незважаючи на слідування ідеологічним установкам того часу, вони являють собою глибокі фундаментальні дослідження, наукова цінність їх незаперечна.

З початком перебудови та збільшенням наукових контактів із зарубіжними колегами з середини 1980-х рр. у вивченні політики США щодо Куби, американсько-кубинських відносин та тематики Карибської кризи почали формуватися нові підходи.

Так, важливим етапом у подальших дослідженнях цієї кризи став березень 1987 р., коли у зв'язку з 25-ю річницею Кубинської ракетної кризи, вперше була організована зустріч групи американських вчених (А. Шлезінгера, В. Таубмана, А. Холерика, Г. Еллісона та ін.) з рядом високопоставлених представників адміністрації Дж.Ф. Кеннеді, що входили в період жовтневих подій 1962 р. до складу спеціально заснованого Виконавчого комітету Ради національної безпеки США (Р. Макнамара, Дж. Болл, Д. Банді). Зустріч відбулася в Хоукс Кей (штат Флорида) і допомогла скорегувати уявлення істориків і політиків про Карибську кризу і її наслідки. Пізніше, у жовтні 1987 р. у Кембриджі (штат Массачусетс), пройшла конференція, в якій разом з американськими дослідниками взяли участь і радянські представники [11]. Виняткова значимість цієї зустрічі полягала у тому, що було покладено початок спільній американсько-радянській, надалі – американсько-російській співпраці у вивченні даної проблематики.

Крім того, значний вплив на становлення вже пострадянської історіографії американсько-кубинських відносин спричинив проект з історії Карибської кризи 1962 р., запущений наприкінці 1980-х – 1990-і рр. під егідою Архіву національної безпеки США [12, р. ix]. Його метою було порівняти спогади реальних учасників історичних подій зі справжніми історичними документами. Були розсекречені і опубліковані унікальні матеріали, що дозволили по-іншому підійти до вивчення ракетної кризи. Згодом, вони стали частиною Кубинського проекту [13], який продовжує поповнюватися новими розсекреченими документами з історії американсько-кубинських відносин.

Із розпадом Радянського Союзу і завершенням Холодної війни ідеологічне протистояння втратило свою гостроту, а у вивченні питань щодо американської політики щодо Куби розпочався новий етап. Продовжувалося розсекречення документів американських і радянських архівів, проводилися конференції з різних аспектів американсько-кубинських відносин, розпочалося двостороннє, а пізніше і тристороннє (за участю Куби) співробітництво у даній області.

Як наслідок, з кінця 1980-х – на початку 1990-х рр. почали видаватися роботи якісно іншого рівня, що характеризувалися практично повним відходом від ідеологічних установок, більш розширеною документальною базою. Відбувалася переоцінка висновків, зроблених радянськими істориками у 1960-х – 1980-х рр. Окрім того, у колишніх республіках СРСР почали формуватися власні школи американістики.

Такими центрами з американістики, які займалися питаннями кубинської політики США, в Україні стали Київ, Одеса та Харків. Так, у сучасній українській історіографії нове бачення проблеми Карибської кризи представлено дослідженням Н. Пасічник "Адміністрація Дж.Ф. Кеннеді і Кубинська ракетна кризи 1962 р." [14]. У ньому авторка акцентувала увагу на діяльності Виконавчого комітету Ради національної безпеки США у кризові дні жовтня 1962 р., на еволюції поглядів вищого політичного керівництва країни і на впливі суб'єктивно-особистісного фактору у процесі прийняття політичних рішень. Хронологічно робота охоплює період з середини жовтня 1962 р., коли у Вашингтоні були отримані переконливі докази, що свідчали про наявність на Кубі радянського наступального озброєння, до 7 січня 1963 р., коли питання про Кубинську ракетну кризу було знято з порядку денного Ради Безпеки ООН.

Своє продовження проблематика американсько-кубинських відносин знайшла у дослідженнях Г. Савельєва "Політика США щодо Куби у 1980-ті - на початку 1990-х рр. Аналіз концепції американської політології" [15] і О. Скларенко "Політика США щодо Куби: формування та основні принципи: (початок 1990 х – 2008 рр.)" [16], охопивши період з 1980 по 2008 рр. Незважаючи на хронологічні рамки, в останній роботі робиться спроба проаналізувати особливості зовнішньої політики Вашингтону щодо Куби, починаючи з революції 1959 р. Авторами, в цілому, подано загальну характеристику основних підходів адміністрацій американських президентів до політики кубинського уряду.

З позиції питань ядерної безпеки американсько-кубинські відносини порушені у дослідженні О. Салтан "Американсько-радянське ракетно-ядерне протистояння у 1945 – 1962 рр." [17]. У ньому автор підходить до аналізу Кубинської кризи з точки зору військово-політичного протистояння двох наддержав – США і СРСР. Крім того, О. Салтан спробував переосмислити роль політичних еліт Сполучених Штатів і Радянського Союзу в процесі врегулювання кризи, та намагався показати закономірність, і, в той же час, певну авантюристичність кроків, як американського так і радянського керівництва щодо силового вирішення кубинського питання.

Основні наукові центри Росії, які займаються вивченням політики США щодо Куби кінця 1950-х – 1970-х рр., зосереджені у Москві та Петербурзі. У російській сучасній історіографії, як і в українській, ключовою темою американсько-кубинських відносин означеного періоду виступає проблема Карибської ядерної кризи в різних її інтерпретаціях. Так, позиція Франції, союзника США по НАТО, в період Жовтневого кризи 1962 р. висвітлена у роботі Н. Корсакової [18]. Основним висновком автора є положення про те, що криза наочно продемонструвала залежність П'ятої республіки від рішень, прийнятих у Вашингтоні і, на думку французького президента Ш. де Голля, ця криза змінила розстановку сил у світі, показавши, що у військовому відношенні єдиною наддержавою залишилися Сполучені Штати.

Продовжує тему Карибської кризи, але, вже в оцінці діяльності політичного керівництва СРСР і громадської думки, І. Мартіянов [19]. У даному дослідженні проводиться аналіз суспільно-політичних настроїв в СРСР, пов'язаних з жовтневими подіями 1962 р., ступеня впливу цих настроїв на прийняття зовнішньополітичних рішень, а також впливу кризи на внутрішньополітичну обстановку в СРСР у 1962 – 1964 рр.

З позицій радянсько-американського протистояння аналізується Кубинська революція 1959 р. Д. Горовцевим [20], а у роботі О. Бойчук американсько-кубинські відносини розглядаються вже через призму військово-політичного співробітництва СРСР і Куби на початку 1960-х – середині 1970-х рр. [21]. Особливий інтерес у дослідженні представляє аналіз становлення зовнішньої політики Куби і причини її переорієнтації з США на СРСР, а також радянсько-кубинська взаємодія у відбитті збройної агресії проти Куби.

В історичній ретроспективі до подій Кубинської революції і Карибської кризи звертаються у своїх дослідженнях О. Бендюк та І. Хілов. Так, робота “Еволюція конфлікту США–Куба після завершення “холодної війни”” О. Бендюк [22], спирається на дослідження глибинних причин конфлікту з метою проведення аналізу сучасного його стану та оцінки можливості вирішення суперечностей у середньостроковій перспективі. Так само дослідження І. Хілова “Американо-кубинські відносини в сучасних умовах (2000-2007 рр.)” [23] будуватиметься на аналізі історичних коренів американо-кубинських протиріч, факторах, що зумовили виникнення конфлікту між Сполученими Штатами і Кубою, нових підходах у зовнішній політиці США у 1950-ті – 1960-і рр. Окремий інтерес в обох роботах представляє роль кубинсько-американської діаспори у формуванні курсу Вашингтона.

Підводячи підсумок огляду основних напрямків досліджень зовнішньої політики США щодо Куби, слід зазначити наявність наступних спільних рис у радянській та пострадянській історіографії: спадкоємність у дослідженні ключових тем цього періоду – Кубинської революції 1959 р. і Карибської кризи 1962 р.; традиційність вивчення питань дипломатії, економічної блокади, ядерної безпеки, військово-політичного співробітництва СРСР і Куби. У пострадянський період достатньо уваги приділено вивченню еволюції американсько-кубинських відносин після Холодної війни і сучасному їх стану. Не зважаючи на наявність спільних рис, можна побачити і присутність певних особливостей, які сформувалися в українській та російській наукових школах пострадянського періоду.

Так, характерною особливістю сучасної російської історіографії від є те, що вона продовжує аналізувати ключові етапи американсько-кубинських протиріч у контексті глобального радянсько-американського протистояння. Українська ж історіографія робить спробу відійти від даної установки і розглянути американсько-кубинські відносини через призму подій в латиноамериканському регіоні. Також слід відзначити, що позначене коло основних напрямів досліджень пострадянської історіографії на прикладі дисертаційних досліджень, вказує на необхідність подальшої дослідницької роботи у цьому напрямку задля складанні більш повної і послідовної картини розуміння політики США щодо Куби кінця 1950-х – 1970 х рр.

Джерела та література

1. Мерин Б.М. Американо-кубинские отношения (1959–1961 гг.): автореф. дисс. на соискание наук. степени канд. ист. наук / Борис Моисеевич Мерин. – М., 1963. – 19 с.
2. Чекмазов В.Г. Политика империализма США и революционная Куба (американо-кубинские отношения 1959 – 1962 гг.): автореф. дисс. на соискание наук. степени канд. ист. наук / Вадим Григорьевич Чекмазов. – М., 1968. – 30 с.
3. Лопушанский И. Н. Кубинская революция: предпосылки, характер, особенности (критика концепций буржуазных историков и социологов США): автореф. дисс. на соискание наук. степени канд. ист. наук / Игорь Николаевич Лопушанский. – Ленинград, 1983. – 18 с.
4. Емельянов Ю.В. Политика США в отношении Кубы в 1959 – 1976 гг.: автореф. дисс. на соискание наук. степени канд. ист. наук / Юрий Васильевич Емельянов. – М., 1978. – 23 с.
5. Борисов В. Ю. Проблемы нормализации отношений между Соединенными Штатами и Республикой Куба в 70-е гг.: автореф. дисс. на соискание наук. степени канд. ист. наук / Василий Юрьевич Борисов. – М., 1981. – 22 с.
6. Шелепин М. П. “Проблема предотвращения распространения ядерного оружия и создание безъядерной зоны в Латинской Америке: 1962 – 1982 гг.”: автореф. дисс. на соискание наук. степени канд. ист. наук / М. П. Шелепин. – М., 1983. – 25 с.
7. Елютин Ю. П. Неоколониалистская политика США в Латинской Америке и программа “Союз ради прогресса”: автореф. дисс. на соискание наук. степени канд. ист. наук / Ю. П. Елютин. – М., 1964. – 18 с.
8. Николаенко В. Д. Агрессивная политика США в Карибском бассейне и позиция СССР (70 – 80-е гг.): автореф. дисс. на соискание наук. степени канд. ист. наук / Валерий Дмитриевич Николаенко. – М., 1984. – 17 с.
9. Ночев Ц. П. Латиноамериканская политика Дж. Картера автореф. дисс. на соискание наук. степени канд. ист. наук / Цветан Петров Ночев. – К., 1981. – 24 с.
10. Галака С. П. Политика США в отношении стран Карибского бассейна (1977 – 1985 гг.): автореф. дисс. на соискание наук. степени канд. ист. наук / Сергей Павлович Галака. – К., 1987. – 23 с.
11. Операция “Анадырь”: Факты. Воспоминания. Документы (Карибский кризис, год 1962...) [Электронный ресурс] / А. А. Дмитриев, А. И. Грибков, А. М. Бурлов и др. – Режим доступа: <http://www.raur.org/01/anadyr/anadyr00-01.htm>.
12. The Cuban Missile Crisis, 1962: A National Security Archive Documents Reader. / Ed. Laurence Chang, Peter Kornbluh. – N. Y.: The New Press, 1998. – XXVII p., 430 p.
13. The Cuba Project [Электронный ресурс] / The National Security Archive; The George Washington University. – Режим доступа: <http://nsarchive.gwu.edu/cuba/>.
14. Пасічник Н. С. Адміністрація Дж.Ф.Кеннеді і Кубинська ракетна криза 1962 р. автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. ист. наук / Наталья Сергіївна Пасічник. – К., 2006. – 19 с.
15. Савельев Г.С. Політика США щодо Куби у 1980-х – 1990-х рр. Аналіз концепції американської політології: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук / Геннадій Сергійович Савельєв. – Одеса, 1997. – 30 с.

16. Складенко О.О. Політика США щодо Куби: формування та основні принципи: (початок 1990-х – 2008 р.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук / Олеся Олександрівна Складенко. – К., 2014. – 16 с.
17. Салтан О. М. Америко-радянське ракетно-ядерне протистояння в 1945-1962 рр. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук / Олександр Миколайович Салтан. – Харків, 2009. – 26 с.
18. Корсакова Н. Л. Французская дипломатия и кубинский кризис : автореф. дисс. на соискание наук. степени канд. ист. наук / Наталья Леонидовна Корсакова. – СПб., 2005. – 20 с.
19. Мартыянов И. Ю. Деятельность политического руководства СССР в период Карибского кризиса и общественное мнение : автореферат дисс. на соискание наук. степени канд. ист. наук / Илья Юрьевич Мартыянов. – М., 2006 – 30 с.
20. Горюнов Д. Е. Советско-американские отношения и Кубинская революция, вторая половина 1950-х - начало 1960-х гг. : автореф. дисс. на соискание наук. степени канд. ист. наук : спец. 07.00.02 „Отечественная история” / Дмитрий Евгеньевич Горюнов – М., 1996. – 36 с.
21. Бойчук Е. Е. Военно-политические отношения СССР и Республики Куба (начало 60-х – середина 70-х гг.) : дисс. ... канд. ист. наук / Елена Ефимовна Бойчук. – М., 1998. – 261 с.
22. Бендюк Е. С. Эволюция конфликта США – Куба после завершения “холодной войны”: автореферат дисс. на соискание наук. степени канд. полит. наук / Елена Станиславовна. – М., 2004. – 22 с.
23. Хиллов И. С. Америко-кубинские отношения в современных условиях: 2000 – 2007 гг. : автореф. дисс. на соискание наук. степени канд. ист. наук / Игорь Сергеевич Хиллов. – М., 2009 – 23 с.

Kasatkina K. A. The Main Research Areas of the US Policy toward Cuba in Late 1950s – 1970s in the Soviet and Post-Soviet Historiography.

The article describes the principal areas of the Soviet, Ukrainian and Russian historiographies in research of the US-Cuban relations in the late 1950s – 1970s. General characteristics are given to the works of Soviet historians. The factors that influenced the formation of the post-Soviet historiography are singled out and its current state is analyzed.

Key words: *United States, Cuba, foreign policy, US-Cuban relations, historiography.*

Касаткина Е. А. Основные направления исследований политики США в отношении Кубы конца 1950-х – 1970-х гг. в советской и постсоветской историографии

В статье осуществлен обзор основных направлений советской, украинской и российской историографии в исследовании американо-кубинских отношений конца 1950-х – 1970-х гг. Дана общая характеристика работ советских историков. Выделены факторы, повлиявшие на становление постсоветской историографии и анализируется её современное состояние.

Ключевые слова: *США, Куба, внешняя политика, американо-кубинские отношения, историография.*